

ПРЕДИ ДА ИЗРЕЧЕШ АЗ СЪМ БЪЛГАРЧЕ. СЪВРЕМЕННИ БЪЛГАРСКИ ПРАКТИКИ, СВЪРЗАНИ С РАЖДАНЕ И ОТГЛЕЖДАНЕ НА НОВОРОДЕНО

ANNA MYSZKA

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

BEFORE DECLARING I AM BULGARIAN. CONTEMPORARY BULGARIAN FOLKLORE CONCERNING BIRTH AND NEWBORNS. The paper summarises today's traditions and ritual practices concerning child birth and newborns observed by contemporary Bulgarian families. The research material consists of posts on popular Bulgarian internet forums and is interpreted in the light of traditional folklore customs. Results reveal a dynamic but highly selective approach towards old rituals and beliefs, most often leading to the preservice of various formal features and the loss of original magical or religious contents.

Keywords: contemporary folk traditions, Bulgarian folklore, pregnancy, child birth, newborn, baptism.

Целта на тази статия е да открие актуалните практики и спецификата на съвременните обреди, свързани с подготовката за раждане и първите години от живота на новородените на базата на изказвания и неспециализирани публикации в интернет. Обект на изследването са отношението на младите български родители към класическите традиции и обичаи, начинът на функциониране на тези традиции в настоящето, както и влиянието на съвременния начин на живот върху адаптирането и модифицирането на фолклорните практики от днешните поколения.

Статията обобщава резултатите, групирани и коментирани в моята магистърска работа, защитена в Люблинския университет *Мария Склодовска-Кюри* през юни 2015 г. под ръководството на д-р Камен Риков [Myszka 2015]¹. Изследването се основава на сравнение между регистрираните обичаи в българската наука и многобройните свидетелства на съвременни родители за прилагането на фолклорната обредност в днешни условия.

---

¹ Изследването обхваща изказвания на млади българи в интернет форуми и любителски сайтове, достъпни за наблюдение в периода май 2014 – май 2015 г.

Като надежден и практически неизчерпаем източник, свидетелстващ за несекващата жизненост на фолклорната традиция, възприемам изказванията на интернет форуми, отнасящи се пряко към обичаите за раждане и отглеждане на малки деца. Като безспорно най-посещаван и най-богат на коментари по разглежданата тук проблематика днес в България се откроява порталът *BG-Mamma*². В същото време съществува немалък брой любителски сайтове, на които младите хора споделят наследените знания и личния си опит за обредните практики, свързани с новородени.

Особеностите на интернет комуникацията, а именно широката достъпност до глобалната мрежа на българските граждани, липсата на цензура, спонтанността на изказванията, възможността за непосредствено излагане на противоположни мнения дават основания да възприемаме виртуалното текстово и аудиовизуално пространство като алтернативно хранилище на съвременния фолклор. То позволява регистрирането на поверията и частните практики при напълно съхранена анонимност, доколкото пишешите в интернет форумите предават информацията: а) доброволно, б) осланяйки се изключително на личния и родовия опит и в) без да са изкушени от съблюдаването на правописни и правоговорни норми или от изисквания за научна коректност³.

Описания и интерпретации на най-важните традиции и обичаи и тяхното функциониране в обществото се срещат в много научни и популярни разработки и източници. От перспективата на днешния ден, обаче, голяма част от тях се отнасят до безвъзвратно изгубеното минало. Те докосват корените на традицията и показват нейното първично значение, което днес в много случаи изглежда неразбираемо за съвременниците. Проведеният от мен опит за *моментна снимка* на разглежданите практики, обсъждани в интернет, се стреми да покаже, че до голяма степен българската фолклорна традиция остава жива, макар силно да се различава от първоначалната си същност и функционалност.

Ограничавайки полето на изследване, за традиции и обреди, засягащи раждането, новороденото и малките деца, приемам ритуалните практики, които започват след момента на зачеването и обхващат изключително майката и нейния плод. За горна граница приемам проходаването на детето като символичен знак за начало на неговото самостоятелно съществуване, превръщането му в отделен индивид, физически разкъсващ пълната си зависимост от майчината опека.

Характерно е, че огромната част от българските практики, свързани с бременност и новородени деца, се приемат амбивалентно. Винаги можем да попаднем на

2 <http://www.bg-mamma.com/> и по-специално популярните форум-групи *Бъдещи майки*, *Бебета и Деца от 1 до 6 г.*

3 Цитатите, които подавам от потребители в интернет, са нецензурирани. Единствената редакция, която съм правила в отделни случаи, е на правописа и пунктуацията. От многобройните свидетелства по даден проблем привеждам само най-характерните изказвания, илюстриращи по най-убедителен начин конкретно разглеждания проблем.

категорични отхвърляния на старите обреди, окачествени като отживелица и безмислица и като ужасни в днешно време.⁴ Не липсват обаче и гласове в защита на суеверията (sic!): *Не съм съгласна с повечето от Вас, мили дами, че всички суеверия са глупости. Аз съм вярвала в някои от тях и не смятам, е глупаво.*⁵ Между тези две крайни мнения ще се движат всички гласове в интернет форумите на български език, като немалка част от наблюдаваните от мен мнения са базирани върху общата позиция към старите практики да се подхожда избирателно, с декларирано подозрение, но като мярка за всеки случай.

Обичаи и обреди, свързани с периода на бременността

Обичаите при бременност указват грижа за опазване на детето и майката от най-различни пакостни влияния и за осигуряване на здраве и щастие на новороденото дете [Арнаудов 1996: 688]. Този период има за обект бременната жена и е насочен към осигуряването на нормално износване и раждане на здраво, жизнеспособно дете [Генчев 1985: 163]. Той обхваща норми на поведение на бременната и обредни действия, които целят да я предпазят от вредоносни влияния [Колев 2000: 208]. Интересни описания на обичаите, свързани с периода, освен в цитираните изследвания на Арнаудов, С. Генчев и Н. Колев можем да срещнем у Х. Вакарелски (*Етнография на България*) и в популярните издания на Л. Старева (*Български обичаи и ритуали, Български магии и гадания*).

Съвременните български обичаи при бременност се различават значително от традиционните. Тези обичаи са различни най-вече защото младите жени имат по-голямо чувство за самостоятелност в реалността, която ги заобикаля, както и не вярват в задължителността и предпазната сила на ритуалите, предписани от фолклора. В този смисъл конкретната тема за обредността при зачеването онагледява достатъчно добре тезата, че фолклорният цикъл, свързан с бременност и раждане, се превръща в традиция, спазвана заради естетическите си или чисто ритуалните си функции, без в него да се влага задължението за стриктно съблюдаване на конкретните предписания. Характерно е обаче, че част от старите практики намират ново приложение днес или се появяват нови обичаи и суеверия за сметка на други. Това свидетелства ясно, че човек – независимо от своята степен на цивилизованост и образование – неизменно притежава вътрешна нужда да съблюдава определени традиции, суеверни ритуали, които говорят за изключителността на периода на бременност и раждане в живота на жената.

Разглеждайки предродилния цикъл обичаи и обреди, обръщам специално внимание на забраните при бременност, на гадания за пола на бъдещото дете, както и на предписанията за лесно раждане.

4 напр. изказване на потребител Shantal-che (30.06.2010) към тема *Против уроки* на bg-мамма.com (отг. 14).

5 Roni (30.06.2010) към тема *Суеверия за бременни – вярвате ли в тях?* на сайта rozali.com.

Забрани при бременност

Едно от най-популярните суеверия в миналото и днес е спазването на бременността в строга тайна [Вакарелски 1977: 475]. В миналото е било разпространено убеждението, че когато жената зачене, е добре в началото да не се издава, но трябва да престане да мълчи, когато ѝ проличи, за да не се роди детето нямо. Вярвало се е също, че колкото повече се хвали бременната, толкова по-разговорливо ще е детето [Старева 2007: 31].

Днес тази практика продължава да бъде популярна. Могат да се открият редица твърдения, че бъдещите майки пазят тайната до третия месец на бременността, изключвайки най-близките си.⁶ Някои защитават мълчанието през този период с научна аргументация като висок риск от спонтанен аборт именно през третия месец⁷. Други намират психологически основания да отхвърлят поверието: *Ако имаш нужда да споделиш, направи го когато и да е!*⁸ Като цяло обаче, страхът от уроки не липсва и сред съвременните млади българи, които охотно съветват колебаещите се да изчакат с обявяването на бременността: *Аз пък знам, че бременност не се казва, а се показва... Има хора с „лоши“ очи... Според мен изчакайки до 12-13 г.с., суверна съм явно!*⁹.

Второто популярно суеверие от разглеждания тук период засяга предпазването на детето от поява на белег на кожата. Той традиционно се свързва със забраната за кражба и лъжа: ако бременната при извършване на кражба се сепне от уплах или се пипне някъде по тялото, на същото място по детето ще остане белег за цял живот. Подобни са последствията, ако бременната яде скришом, тъй като и краденето, и яденето ще излязат като белег по кожата на детето [Срв. Арnaudов 1996: 691; Седакова 2013: 256, 261]. Споменатото вярване е в тясна връзка с преживяване на уплах от страна на бременната, дори той да не е свързан с нейна вина [Срв. Седакова 2013: 256–257].

Днес вярването за поява на белег по бебешката кожа по вина на бременната остава актуално, въпреки че се декларира отказ от суеверията: *Аз също не вярвам в суеверия, но фактите са факти. Когато бях бременна, в съседната градина имаше дървета с хубави червени ябълки. Аз си късах (нали все пак бях бременна) и дъщеря ми се роди с малка ябълка на гърба. Сега е 12 години и ябълката расте заедно с нея. Не зная кое е суеверие и кое истина, но това ми се случи на мен!*¹⁰

Сходен механизъм на мненията на млади родилки днес (по модела *не вярвам в суеверия, но...*) засяга и старото поверие, че бременната не трябва да убива змия, да прескача въже, да плете и шие, защото пъпната връв ще се увие около врата на бебето и то може да се задуши при раждането [Срв. Старева 2007: 307]. Обосновката

6 сакси (9.04.2008) към тема Кампания „Ние чакаме бебе“ – митове, легенди и вярвания за бременността на bg-mamma.com (отг. 10).

7 Red (26.11.2007) към тема До кога не се казва, че си бременна? на bg-mamma.com (отг. 15).

8 Eudaimonia (26.11.2007) към тема До кога не се казва, че си бременна? на bg-mamma.com (отг. 10).

9 iva_top (26.11.2007) към тема До кога не се казва, че си бременна? на bg-mamma.com (отг. 12).

10 Петрова (1.03.2012) към тема Суеверия за бременни – вярвате ли в тях? на semeistvo.rozali.com.

се дължи на личен опит, който е послужил като проверка на поверията: *И аз не вярвам в суеверия. Като бях бременна за пръв път ми казваха да не крача кабели, конци, маркучи и др. такива. Детето се роди много трудно с пъпна връв на врата. Когато бях бременна за втори път, знаех това и когато се наложи да прекривам едни големи дебели кабели (нямаше как да мина), си помислих и си казах: „Не може да се случи два пъти“. Но се случи. И второто ми дете се роди почти посиняло, защото беше обвита пъпната връв на врата му. Който иска да не вярва в суеверия. Те съществуват и тяхната цел е може би да предпазват, а не да вредят на някого.*¹¹

Поредна забрана за бременните жени, разпространена из цяла България, е, че тя не трябва да ходи на погребение и на гробища, защото лицето на бебето може да бъде бледо или жълто. Предпазна мярка срещу наложително нарушаване на предписанието е червеният конец [Срв. Старева 2007: 309]. Днес личат опити това поверие да бъде рационализирано и обяснено чрез психологически аргументи: *Бременната трябва да е заобиколена само от положителна енергия и не е хубаво да се разстройва и да я водат при болни хора или да ходи на погребения – защото бременните са много впечатлителни и затова по-добре да им се спестяват лошите неща.*¹²; *Мойто мнение е да не ходиш [на гробища], защото не знаеш колко по-силно ще се разстроиш и не дай си Боже да навредиш по някакъв начин на бебето.*¹³

Подадените примери позволяват да изведем тезата, че традиционните забрани за бременните жени днес се осмислят по-скоро като пожелателни предпазни мерки, отколкото като магически действия. В собствените тълкувания на фолклорните практики родилките отдават видимо предпочитание на психологически предпоставки, свързани със стресирането на бременната. Неизменен обаче остава ирационалният страх от действителния магически ефект на нарушената забрана, проявяван от част от родилките.

Какво може да прави бременната

Пореден елемент в живота на бременната засяга поверията, предписващи й полезни дейности през време на подготовката за раждане. Такива дейности трябва да осигурят здраве и успех в живота на новороденото и майката, още повече че в битието си на бременна тя често се третира като чужда или болна в народната култура [Geneer 2006: 64–65].

По българските земи за осигуряването на нормална бременност и раждане се е практикувало носенето на амулети. Към тях се прибегва най-вече ако жената няколко пъти не е успявала да износи плода [Генчев 1985: 164]. Най-популярните амулети са съдържали чесън, сини мъниста, желязна гривна или сребърен вотив с формата на човешка фигура [Старева 2007: 305], както и червена нишка [Седакова 2013: 262].

11 Тауауа (25.07.2010) към тема *Суеверия за бременни – вярвате ли в тях?* на semeistvo.rozali.com.

12 Stefinka (14.03.2008) към тема *Защо бременна не трябва да ходи на погребение?* на bg-mamma.com (отг. 32).

13 МиШеНцЕ (14.03.2008) към тема *Защо бременна не трябва да ходи на погребение?* на bg-mamma.com (отг. 41).

В този аспект днешната ситуация в България се различава от традицията – повечето родилки декларират, че не следват препоръките на предците, защото ги смятат за безпочвени суеверия. Ако приемем обаче, че червеният конец все още съдържа поне част от някогашната си функция на амулет, сме в състояние да установим следния парадокс: потребителите в интернет се дистанцират от амулета като магическо средство при бременност, макар да е видно с просто око, че много млади майки в страната използват гривни от червен конец както на собствената, така и на ръката на детето. За малка част от родилките отричането на червения конец е мотивирано от религиозни съображения: *Никога не съм носила и забранявам да се слагат подобни неща на детето ми. Ние сме християни и вярваме, че жертвата на кръста на Исус е достатъчна да ме защити от магии, чародейства, уроки и т.н. Ако някой ми направи нещо, просто се моля и нищо ни няма*¹⁴. По-характерни обаче са твърденията по вече регистрирания модел *не вярвам на суеверия, но...: Много мразя суеверията, защото смятам, че само затормозяват и психират (особено такива податливи като мен). Но въпреки това на червения конец не устоях. Имах много сериозни проблеми с предната бременност и тя завърши неуспешно (за съжаление). Сестра ми също. Та майка като разбра, че сме бременни, това беше първото, което направи – да ни върже конец. Сега, истината е, че аз все още съм бременна (чук-чук на дърво), а сестра ми – пак проблем. Така че считай колко помага конецът.*¹⁵

За сметка на червения конец, изглежда, че обичаят за използването на еньовденски венец от родилката [Старева 2007: 312] днес е напълно забравен. Отмрели са също и редица други практики, популярни навремето. Така например специалните молитви към Богородица, предписвани в миналото на родилките [срв. Седакова 2013: 133–134], днес не са тема на обсъждане в специализираните интернет форуми. Предполагам, че богородичният култ остава силен сред религиозните български майки, докато за останалите той е престанал да предизвиква интерес дори само в качеството му на фолклорно поверие. На забрава в интернет са предадени и поверията, свързани с вода [срв. Старева 2007: 312], за които се споменава само в откъслечни изказвания на форумите.

Предвиждане на пола на бебето

Особено популярни са били обичаите за гадания за пола на бебето [срв. Колев 2000: 209; Генчев 1985: 164]. Те се практикуват с охота и днес, макар мнозина сред младите родители да подхождат към проблема с научна аргументация, окачествявайки старите гадания като *бабини деветини*¹⁶. Прибягването до старите гадателски

14 migito (31.05.2006) към тема *Носихте ли червен конец докато бяхте бременни?* на bg-mamma.com (отг. 226).

15 Polly-Wolly (23.05.2006) към тема *Носихте ли червен конец докато бяхте бременни?* на bg-mamma.com (отг. 56).

16 factory (2.04.2009) и всички останали коментатори към тема *Пол на бебето според формата на корема* на mamai bebe.com. Същата тема се обсъжда с подобни заключения на форумите на po-krasivi.net и bg-mamma.com.

методи се прави най-вече за забавление, което включва или изпълнение по воля на възрастен роднина (свекърва, баба), или проверка дали резултатът от гаданието ще съвпадне с лекарската прогноза.

Обичаи и обреди, свързвани с раждането и първите дни след него

Вторият цикъл на родилните обичаи и обреди обхваща традиции, свързвани със самото раждане и първите дни след него.¹⁷ В българският фолклор особено популярни са били запазването на самия момент на раждането в пълна тайна, дори до степен на табу [Генчев 1985: 165] (днес тази практика е напълно забравена), предричането на характера на новороденото според сезона [Колев 2000: 209] или според деня от седмицата [Арnaudов 1996: 695]¹⁸, в който е родено, както и особеното отношение към близнаците или родените в един и същи месец, но в различни години деца, за които се приемало, че поради това остават съдбовно обвързани [Арnaudов 1996: 696].

Съвременните български родители по правило демонстрират силна ирония в интернет, когато говорят за влиянието на месеца и деня от седмицата върху характера на детето им. По тази тема се появяват дори обвинения към вярващите в провинциализъм: *Абсолютни глупости!!! Този, който може да измисли подобни глупости, явно идва от някое много затънтено село, където от нямане какво друго да се прави, хората измислят подобни суеверия и си запълват ежедневието с какви ли не „ритуали“, за да оцелеят от скуката.*¹⁹ Не така категорични обаче са мненията върху близнаците и необходимостта от тяхното ритуално разделяне, за да не споделят нещастията на „половинките си“, като тук актуалността и ефективността на ритуала се аргументират чрез личен опит²⁰.

С относително доверие в съвременното се ползва поверието за късмет в живота, ако детето се е родило с тънка ципа около тялото [Арnaudов 1996: 695]²¹. За сметка на това почти напълно са забравени предписанията за „нечистата“ родилка през първите 40 дни след раждането [Генчев 1985: 166; Старева 2005: 106], които днес се интерпретират най-вече като древна предпазна мярка за здравето на бебето.

Най-жизнените практики, свързани с първите дни на новороденото, се отнасят до пълчето на бебето, първото му къпане, кърменето и орисниците. Те обаче се приемат най-вече като общосемейни ритуали, повод за веселие и събиране на близките на празнична трапеза, с което се оказват в една или друга степен префункционализирани в днешната масова култура.

17 Описания на традиционните практики вж. у Генчев 1985: 165 и сл.; Дяков 2002: 36.

18 още Седакова 2013: 254.

19 Мина (30.08.2013) към тема *Кой ден от седмицата си роден? Виж какво значи* на sanovnik.bg.

20 greendream (7.08.2008) и Titina (7.08.2008) към тема *Ритуали и поверия по света* на bg-mamma.com (отг. 59 и 60).

21 Съвременен потвърждение на ефективността на поверието: AniPV (10.01.2007); Renie78 (10.01.2007); evelinar (10.01.2007) и др. към тема *Бебе родено увито в ципа* на bg-mamma.com (отг. 2, 4,5).

Пъпчето на бебето

В отделните региони на България обичаят на отрязването на бебешкото пъпче е познат в значителни разновидности [Дяков 2002: 39–40; Огнянова 2003: 217]. Днес този обичай запазва особено висока жизненост в страната, като майките сами определят периода, в който да изхвърлят или запазят отстранения пъп на новороденото: някои го хвърлят веднага щом падне, други чакат до момента, когато детето започва да ходи, трети изчакват детето да проходи или решават, че ще запазят бебешкото пъпче и ще оставят избора къде да се хвърли на детето си, когато вече е достатъчно голямо и има мечти за конкретна професионална реализация. Успях да регистрирам и убеждението, че е необходимо пъпът да се запази до раждането на второто дете и да се съхраняват заедно, за да има силна връзка между децата: *Аз пък съм чувала, че трябва да се пази и когато родиш второ дете да ги сложиш на едно място, за да не се делят и да се обичат. Не знам колко е вярно, но пазя пъпчето на Миша.*²² В днешно време голяма част от децата губят пъпчетата си още в родилния дом, но се оказва, че и това не е проблем: *Нашето пъпче падна още в болницата и ми го дадоха веднага, но все още никъде не съм го хвърлила! Едни приятели бяха на екскурзия и хвърлиха пъпчето на детето им в Сорбоната и то след 3–4 години пазене в къщи!*²³ Редица твърдения като горното потвърждават, че съвременните родители се стремят към оригиналност относно мястото, където ритуално да хвърлят пъпа на бебето си. Макар често с ирония, коментарите към този обред по правило указват точно каква професия предвиждат родителите за новороденото.²⁴ Многобройните коментари в интернет форумите доказват, че хвърлянето на пъпчето е безспорно сред най-популярните обичаи за новородени (включително и за открито невярващите в суеверия²⁵).

Първото къпане

Някога един от най-важните ритуали след раждането на детето е било първото къпане на новороденото, което съдържа древни магически практики, насочени към постигане на благополучие в бъдещото [Старева 2007: 324] – слагане на сребърни монети с благослов [Огнянова 2003: 217], китка енъовденски билки [Дяков 2002: 40] или разбито яйце или люляк [Старева 2007: 323], звънци, подкови или хлопци [Дяков 2002: 40] или други предмети. Всички тези действия се съпровождат от благословии за детето [Кузманова–Коцева 1983: 396].

Днес младите български родители най-често не съзнават ритуалния смисъл на описаните практики по къпането и ги обясняват с изключително рационализиращи „медицински“ аргументи. Ето например обяснение на подсолената вода: *Къпането в подсолена вода е било, за да не мирише потта на детето, когато порасне. Според*

22 mama dessi (4.05.2006) към тема *Къде хвърлихте пъпчето на бебето?* на bg-mamma.com (отг. 1).

23 hrandi (5.05.2006) към тема *Къде хвърлихте пъпчето на бебето?* на bg-mamma.com (отг. 30).

24 Katia_N (5.05.2006) към тема *Къде хвърлихте пъпчето на бебето?* на bg-mamma.com (отг. 41).

25 DRUSSILA (23.07.2005) към тема *Къде е пъпчето на вашето дете?* на bg-mamma.com (отг. 104).

бабите ми. Мен са ме къпали така, както и другите бебета около мен. Не бих казала че е имало ефект.²⁶ и на свинската мас: (...) за мастта нямам какво да кажа. Вкожата на прасето се събират всички токсини, а с какво се храни прасето[?]...²⁷ Повечето млади майки регистрират категоричното си недоверие към тези практики, които им изглеждат абсурдно и дори вредно. В противовес на традицията се призовават постиженията на медицината и общия прогрес, като напр.: *Моля Ви, бъдещи мами, живеем в 21 век, а не през средновековието. Никога не си осолявайте децата и не ги мажете с мас. Има козметика, има педиатри, има интернет, достатъчно много места, от които да прочетете и да се научите. (...)*²⁸.

По преобладаващата част от коментарите към първото къпане и банята на бебетата като цяло мога да заключа, че символичното значение на първото къпане е почти изгубено в българската масова култура, а всички обсъждания на миенето на децата се свеждат до хигиената. Защитата на друга позиция гарантира обвинения в изостаналост и суеверия.

Кърмене на детето

Друг магически момент в живота на родилката е бил кърменето на бебето²⁹. В миналото са били популярни обредите със сито, но днес по-голямата част от младите жени не са чували нищо за тях. За тези традиции в интернет форумите се говори съвсем бегло и като далечни спомени, препредадени от възрастните, но никой не се връща към тях. Практиката с използване на сито при закърмването вече принадлежи към древността без никакви изгледи да се актуализира. Модерните майки имат други проблеми и създават собствени митове, свързани с периода на кърмене и хранене на децата. Така например диаметрално разделени са родителските мнения дали кърменето оказва положително влияние върху здравето на детето след години. И тук доминират рационализиращи обяснения, като срещу тях застават мнения, осланящи се на личен опит. Струва ми се обаче, че най-важното заключение относно кърменето засяга деактуализирането на неговата ритуалност. Споровете около здравните ефекти замъгляват магическите измерения на отхранването на новороденото.

Амулети и обичаи против уроки

Една от най-често срещаните практики, присъстващи навсякъде в българските територии, е връзването на ръката на червен конец. В миналото чрез него хората са се предпазвали си от болести и зли духове [Старева 2005: 109]. Многобройните вариации на обредите с връзване на червен конец имат една същност: да защитават от урочасване, като добавяната често пъти пара е целяла засилването на желанния ефект.

26 Тина (22.04.2008) към тема Къпане на бебета със сол на bg-mamma.com (отг. 35).

27 talasam4e 222 (23.04.2008) към тема Къпане на бебета със сол на bg-mamma.com (отг. 113).

28 Riciii (13.02.2009) към тема Мнения за мас и сол на bg-mamma.com (отг. 23).

29 За традицията по кърменето и закърмването от чужда дойка вж. Колев 2000: 210; Генчев 1985: 169, Кузманова-Коцева 1983: 396.

В съвременното българско общество червеният конец продължава да се радва на огромна популярност. Най-често той присъства като скромна гривна, завързана за ръката както на възрастни, така и на малки деца. Отговорите на хората, практикуващи обичая, и днес изтъкват на преден план защитата от уроки, макар мнозина да настояват, че не вярват в свръхестествени сили.

Днес в интернет могат да се срещнат много гласове, критикуващи младите образовани хора за това, че поддържат безсмислените обичаи, включително и с желание за рационално обяснение на практиката: *Ужасно нелепо е да се връзват каквито и да било конци по ръцете на децата и да се вярва, че това ще им „донесе“ здраве и ще ги пази от „уроки“.* Ужасно е да си съсипеш скъпия детски матрак, напоявайки го с миризма на чесън и да принуждаваш детето си да спи в тая смрад. Това му е ужасното. А за тези, които не знаят, това с връзването на червен конец е останало от едно време, когато като са се раждали близнаци, бабата (акушерката) е връзвала червено конче на ръчичката на това бебе, което се е родило първо. Просто за да ги различават.³⁰ Показателно е, че такива категорични становища често са контраатакувани по схемата: *По-тесногръд коментар не бях чела! (...) Не всичко е математика и химия и теория за еволюцията (...)*³¹

Мнения като горните въвеждат в сложния проблем за общата оценка на магическите фолклорни практики, но също така достатъчно ясно онагледяват въпроса за разликата между формалната страна на магическите практики и действителната вяра в тях. За съвременните българи е характерно, че макар да се представят за невярващи в свръхестествени сили или за скептици, те по правило (едва ли не „за всеки случай“) продължават да прилагат старите ритуали, обяснявайки това с вътрешно убеждение или с уважение към самия ритуал. Много характерно е например следното изказване от интернет форум: *Значи ако вързва червен конец на ръката на дъщеря си, не означава че вярвам в някаква мистика, не спазвам ритуали, не съм вещица или сектантка, просто така съм решила, така съм усетила вътрешното си убеждение (...) Предпочитам дъщеря ми да има един прост червен конец на ръчичката си, отколкото да я обкичвам с масивни златни бижута.*³² От такива мнения проличава, че традицията губи много от своята същност в съвременната реалност, но не изгубва своята формална страна. Особено важно е да се отбележи също, че функцията на свръхестествена защита в днешни условия е заместена от нова роля на предмети като червения конец – естетическата му функция, противопоставена на скъпите украшения.

Освен червения конец на китката на детето или червени панделки като вариация на същия предмет, можем да срещнем и практиката към конците да се добавят блестящи дребни предмети, които могат да бъдат свързани със старите практики, при които към конца се закача монета или сини мъниста [вж. Старева 2007: 319].

30 Shantal-che (30.07.2010) към тема *Против уроки* на bg-mamma.com (отг. 14).

31 enna (30.07.2010) към тема *Против уроки* на bg-mamma.com (отг. 15).

32 ~Dev~ (30.07.2010) към тема *Против уроки* на bg-mamma.com (отг. 41).

Както при простия червен конец, днес паричката или друг вид украса в днешни условия се свързват изключително с естетическата страна на детското облекло, както и с въпроса за заможността на семейството. Показателно е следното изказване: *В моето семейство е традиция да се носи злато. От най-ранна възраст аз нося само злато и ще възпитам така и дъщеря си. Още като се роди майка ми и подари златна гривничка, а другата баба – златно кръстче. Гривничката е със сини оченца и златни делфинчета – специално за нашата морска дъщеричка!*³³ Тук е важно да се подчертае и друг аспект на мотивацията да се носят такива накити: паралелизмът между формата на украшенията и мястото на зачеване на детето.

Новите практики естествено пораждат и нови критики. Започват да се появяват гласове в името на предпазването на детето от съвременните екстравагантни украшения, които могат да наранят физически новороденото, като така въпросът за магическата същност на червения конец и съпътстващите го предмети се измества в съвсем различен контекст.³⁴ В действителност, добавянето на още един елемент към червения конец можем да тълкуваме и според традиционните магически практики – като желание за подсилване на защитата от свръхестествени сили, но подобна алюзия не се съдържа в никое от интернет изказванията. Така запазвайки старата си функция – да брани от уроки и магически заплахи, червената нишка се превръща най-вече в обект на естетическа употреба.

Друг съставен елемент на българските амулети е чесънът, неразривно свързан с майката и малкото дете, тъй като също пропъжда злото надалеч, предпазва от ухапване на змии, от самодиви и болести [Старева 2005: 110]. Като магически предмет днес чесънът е напълно лишен от популярност. За този факт роля изиграва неговата миризма, като не успях да открия нито един коментар във форумите, предписващ употребата на чесън като магическо вещество.

Пореден важен елемент за защита от свръхестествени сили са били дрехите на детето, които също са изпълнявали ритуално и символично значение [Арnaudов 1996: 703]. Днес никой не прибира дрехите преди залез слънце, но споменът за това се появява в отделни случаи и разкрива един много важен модерен проблем – този за конфликта между предписанията на старите роднини и предпочитанията на съвременните родители, напр.: *Според моята свекърва до 40-тия ден не се оставят навън вечер заради злите сили. Тъй като живее срещу нас, много ме изнервяше с проверките вечер.*³⁵

Освен за конфликт между поколенията, практиките против уроки в българския интернет свидетелстват и за затриването на границата между религиозни и суеверни

33 Yulichka (21.07.2008) към тема *Златна гривна* на bg-mamma.com (отг. 39).

34 Вж, отг. 3, 5, 8, 11 и сл. към тема *Златна гривна* на bg-mamma.com.

35 Shanap (7.11.2004) към тема *За прането и съхненето на бебешките дрешки* на bg-mamma.com (отг. 13).

обичаи: *Като правихме погачата на дъщеричката ми, на 40 ден самият поп ми каза да си взема светена водичка и всеки път след разходка да премивам очичките на бебка против уроки.*³⁶ Интересното в цитирания пример е, че според авторката на коментара самият свещеник е обяснил ритуала като предпазване от уроки, а не като християнска практика на освещаване на човека и заобикалящия го свят.

В обобщение на темата за амулетите и дейностите, насочени към предпазване на майката и новороденото от свръхестествени заплахи, можем да изведем тезата, че предпазването от уроки запазва характера си на популярна практика. Вероятно обяснението на този факт се крие в желанието за „презастраховане“ от върхлитащо зло, при което човек не вярва в отвъдни заплахи, но „за всеки случай“ прилага избирателно един или няколко от старите обичаи. Най-добро свидетелство за такъв подход намирам в следното изказване: *Не съм особено суеверна, но съм убедена, че има хора с „лош поглед“. И не искам такива погледи да ми стрелкат децата. Затова съм им вързала по едно червено конче и по преценка им измивам очите със светена вода. Ей така, за мое успокоение. Смятам, че и психическата нагласа играе много тук. Ако постоянно си мислиш, че децата ти са урочасани, чак ще си повярваш накрая. Така че за лично спокойствие – червено конче.*³⁷

Примери като горния показват, че въпреки отричането на всякакви суеверия „по принцип“, традицията и личното спокойствие подтикват майката да изпълни старите обичаи. В този смисъл е много трудно да се разсъждава дали преобладаващата част от съвременното българско общество е действително религиозна, суеверна или атеистична, защото официалната статистика и личното определение на българите невинаги съвпадат с техните действия.

Орисниците

Поредни практики от разглеждания цикъл са обвързани с орисниците (наречници, реченици, суденици, съдици), предсказващи съдбата на детето при раждането му. Според народните вярвания, те идват през третата нощ след раждането.³⁸ Денят, в който орисниците се появяват, е бил специален, защото на него се приготвяла трапеза с вкусни ястия, с чисти кърпи и сребърни накити от родилката, а огънят в почитения дом трябва да гори през цялата нощ [Вакарелски 1977: 474; Мороз 1989: 142]. Всички описания на обичаите, свързани с орисниците, свидетелстват за голямото значение, отдавано на този момент от живота на новороденото.

Сред съвременните българи честването на орисниците продължава да съществува, макар с модификации според вкусовете на новото време. Според част от родителите, за съвременни орисници се смятат най-близките родини на бебето от женски пол. За събитието на „орисването“ се организира *парти*, най-често на 40-тия ден след раждането, като се канят само жени и момичета, но не само от

36 val_stef (10.10.2006) към тема *Как предпазвате децата от уроки?* на bg-mamma.com (отг. 63).

37 AIS (15.10.2006) към тема *Как предпазвате децата от уроки?* на bg-mamma.com (отг. 128).

38 Огнянова 2003: 217; Дяков 2002: 41; Мороз 1989: 141; Седакова 2013: 163.

семейството, а и приятелки на майката. Тук е налице контаминиране на елементи от различни обичаи, чиято *парти* насока можем в известен смисъл да тълкуваме като претворяване на днес модерното *моминско парти* в тържество на осъществилата се функция на майчинството. Някои млади жени признават, че за орисници са чували само в приказките, но други с охота дават подробни наставления. В твърдения като цитираното тук намираме детайлно описание на днешната практика с претенции за информираност. Броят на гостите от женски пол – съгласно с духа на епохата – се модифицира според броя на гостенките, а орисването е сведено до благопожелания: *Партито, послучай 40-тия ден от раждането на бебето, си е жива традиция. В зависимост от региона се нарича „Пита“, „Погача“, „Повойница“ и т.н. Канят се само жени и момичета. Всяка трябва да носи нещо сладко било то кекс, сладки, сладкиш пък дори може и бонбони, а за бебето се купува подарък или му се дават парички, които се слагат на една бяла носна кърпа върху питката, която от своя страна се разчупва над главата на майката, прегърнала бебето си. Всички жени, присъстващи на партито, се наричат орисници, т.е. така е останало от край време по земите ни, всяка му пожелава хубави неща.*³⁹ Във форумите обаче можем да срещнем и по-близки до фолклора описания, но с модерната добавка „книга за пожелания“: *Тук където живея, няма традиция за „Погача“ или поне не е толкова разпространена, но има друг обичай, т.нар. „Орисници“. Смята се, че на третата вечер след раждането при детето идват орисниците и наричат съдбата му. Обикновено бебето е все още в родилното отделение, прави се питка, пиле и се носи вино. В една чиния се оставя от храната за орисниците. В леглото му се оставят книжка, химикалка, тетрадка, нови дрешки и дребни пари, за да бъде умно и богато. В тетрадката се пишат пожелания към бебето за неговото бъдеще.*⁴⁰

Най-устойчивият елемент, обединяващ съвременните разбирания за честване на орисниците, е задължението присъстващите да отправят благопожелания към новороденото. Очевидно е префункционализирането на този обичай, превърнал се в повод за приятелско празненство и получаване на подаръци за новороденото. В българския интернет могат да се срещнат отделни материали, предоставящи точни указания към гостенките-орисници⁴¹ и дори каталог от готови римувани пожелания към бебето⁴².

Струва си да се отбележи, че идеята за орисниците поддържа своята популярност в България и чрез комерсиализирани и рекламни инициативи, каквато е кампанията *Бебе на годината* на списание *9 месеца*⁴³. Във връзка с ежегодната кампания списанието промотира собствена представа за функцията на орисника, като излъчва

39 didkata70 (24.03.2009) към тема *Орисница – Що е то? Помогнете, моля* на bg-mamma.com (отг. 9).

40 Blue_eyes (24.03.2009) към тема *Орисница – Що е то? Помогнете, моля* на bg-mamma.com (отг. 13).

41 Вж. напр. *Погача за новородено бебе*. – LifeStyle, <<http://lifestyle.framar.bg/погача-за-новородено-бебе>> (23.11.2012).

42 Снежина Владимирова, *мама на Жорко. За орисниците*. <http://dete.bg/n/za-orisnitsite.3402.html> (19.10.2011).

43 *Бебе на годината*. – сп. *9 месеца* < <http://www.9m-bg.com/?p=rubrik&sub=2&id=8>>.

и *орисник на годината* – известна личност от българския публичен живот. За целите на изданието орисникът вече може да бъде от мъжки пол, а през годините честта е била оказвана на шоумени, спортисти, политици и първи дами. Характерен е и начинът, по който се представя ролята на орисника – изцяло според модерните идеи орисията да бъде задължително с *положителен знак*, като се появява уточнението, коригиращо фолклорните сведения: *Според традицията всеки, който е в съприкосновение с бебето през първите 40 дни от неговия живот, притежава магическа власт да придава качества и характеристики от себе си на детето.*⁴⁴

Последният елемент около съвременното честване на орисниците, заслужаващ отбелязване, е срещането на редица изказвания за случаен човек или случайна ситуация, при която е настъпило спонтанно благославяне на детето, приемана от майките им като своего рода действителна орисия (действителна, защото моментът е бил неочаквано красив и пожеланията са били отправени от сърце). Подобни твърдения можем да тълкуваме като неосъзната съпротива срещу масовизирането и комерсиализирането на празничното събитие, при която доминира елементът на спонтанност и мистичност.⁴⁵

Погачи

Хлябът е основен елемент в българската празнична традиция, той придружава всеки обред и позволява на участниците в него символичното им обвързване, общение и общи ценности. Върху обредния хляб много често се изобразяват символиката и смисълът на празника. Сам по себе си хлябът съдържа идеите за раждането, умирането и възкресението. Подготвеният за тържествени случаи хляб най-често е с кръгла форма и е наричан *погача* или *пита*. Погачи съпътстват целия цикъл от бременността до прохождането на детето, като най-известните от тях са т.нар. *богородична питка* (първа пита, повойница, бабина пита, смидал и др.) [вж. Генчев 1985: 168; Дяков 2002: 41]; *втора пита* (понуда, понуди, повойница, сповойница, кадене) [Генчев 1985: 168; Вакарелски 1977: 474; Маркова 2013: 302–303], кръщелна пита [Маркова 2013: 306–307] и питка при обичая *прощъпулник*⁴⁶. Поради важността и обособеността на темата за подготвянето и консумирането на обредния хляб разглеждам този проблем като отделна тема, вместо към всеки отделен ритуал за новородени.

Съдейки по информацията в интернет форумите, в съвременната българска действителност погачи за новородено дете се правят обикновено на 40-тия ден след раждането, като и днес тази практика е свързвана с древния обичай на орисването. Тук е налице трайна обвързаност между обредния хляб, посветен на конкретното събитие, което има и християнска обосновка (на 40-тия ден след раждането майката

44 Пак там, статия *Мястото на орисника*.

45 Срв. Pitia (24.03.2009), Просто_майка (24.03.2009) към тема *Орисница – Шо е то?* на bg-мамма.com (отг. 8, 14).

46 Вж. Дяков 2002: 42; Седакова 2013: 231.

представя детето в храма пред църковната общност), и практиката на орисване, която има магическа функция. Независимо дали родителите ще го опекаят или поръчат, хлябът трябва да е сладък, за да е сладък животът на детето. Важно е да се подчертае, че погачите имат различни форми, но нямат специална украса. В интернет могат да се открият подробни описания от личен опит на такива хлябове⁴⁷. И тук надделява правилото, че когато традициите не съвпадат с нуждите на семейството, те могат да бъдат променени⁴⁸. Като цяло обаче при питките за 40-тия ден на бебето, например, се спазва обичаят по разчупване на хляба над главата на родилката.

Друг обреден хляб е свързан с църковния ритуал на кръщението и е популярен като *кръщелна погача*. Както в миналото, днес кръщение без погача практически не съществува сред българите. Промяната е в това, че според преобладаващия брой изказвания такава питка най-често се поръчва във фурната⁴⁹. Регистрирани са и няколко изказвания, поставящи условие човекът, който замесва питката, да има живи родители.

Същото убеждение – питката да се купува от фурната – съществува и за хляба при ритуала *прощъпулник*. За този обред съвременните майки публикуват различни рецепти за приготвянето на погача, като най-популярни се оказват тези във форма на хризантема, слънчоглед или традиционна кръгла питка, силно украсена с фигурки от хлябно тесто⁵⁰. Общо е убеждението, че тази питка трябва да е преди всичко добре закръглена, за да може безпроблемно да се търкаля.

Обобщавайки мястото на обредните хлябове в живота на днешните български майки и техните новородени, питката при ключовите събития от раждането до проходаването на детето остава сред най-популярните и бъдещи дискусии елементи. Можем да регистрираме колебание относно задължението кой да омеси питката за конкретен повод, но по всичко личи, че обредният хляб ще продължи да изпълнява символната си функция при такива ритуали и занапред.

Кръщение

Кръщаването на дете (*кръщение, кръщавка*) е един от най-важните семейни празници от векове, като в българската традиция то е съпътствано от много поверия и обичаи, символизиращи отделянето на детето от опасния, хаотичен свят и преминаването му под закрила на реда, обществото и църквата [Старева 2007: 341]. Според най-популярните поверия, некръстеното дете мирише лошо през целия си живот или остава уязвимо от зли сили [Дяков 2002: 41]; деца не са били кръщавани срещу Коледа и Великден, както и през мръсните дни [Старева 2007: 41]. Разминават се и данните за времето на кръщението: според традицията, то става обикновено на

47 Напр. Kiksi (14.02.2011) към тема *Традиции и обичаи след появата на бебето* на forum.svatbata.bg (отг. 33–37).

48 Напр. Сиска (17.05.2008) към тема *Погача на бебето* на forum.svatbata.bg (отг. 16).

49 Вж. тема *Кой меси погачата на кръщение?* на bg-mamma.com (започната на 3 май 2007).

50 Вж. тема *Хелп! Рецепта за питка за прощъпулник?* на bg-mamma.com (започната на 28.01.2005).

десетия ден след раждането [Вакарелски 1977: 474], на седмия или осмия ден [Дяков 2002: 41], най-често до 40-ия ден в неделя или на някой голям празник. Ако детето е слабо и болнаво, тогава трябва да бъде кръстено особено бързо [Старева 2007: 341].

Докато в България централната функция в обряда винаги е принадлежала на кръстника, то по традиция родилката не е отивала в храма (дори когато кръщаването се извършва вкъщи, тя не присъства на ритуала, като това има за цел да покаже символично отделянето на детето от майката) [Старева 2007: 341–342]. Българската фолклорна практика налага именно кръстникът, а не родителите, да избере и огласи името на детето [Арнаутов 1996: 709], след което той подарява на детето пълен комплект облекло: ризка, шапчица и повой, а на всяко от тях зашива една сребърна пара, за да залепи с восък на косите му и детето да я носи няколко дни като амулет [Дяков 2002: 42].

Днес продължава практиката българските деца да се кръщават предимно през първата си година. Един от най-важните моменти преди всяко кръщение е изборът на кръстници, защото те поне символично трябва да бъдат морална подкрепа при възпитанието на детето и да присъстват на най-важните моменти от живота му. Засилва се тенденцията кръстниците да се избират най-често от родителите (по-рядко от възрастните роднини); те могат да бъдат роднини или приятели на родителите, като при това семейното им положение също няма значение. Друго отклонение от класическата практика е нарастващата роля на кръстницата, която е най-често съпруга на кръстника, но може да бъде негова приятелка / партньорка или изцяло отделно лице, одобрено от родителите и посочено от тях или от кръстника.

Едно от най-важните и неизменни изисквания пред кръстника е той да бъде кръстен. Понякога кръстникът може да е кръвен роднина, макар днес тази практика да е рядка⁵¹. Проблематичен за съвременните българи се оказва въпросът колко могат да бъдат кръстниците – родителите често реагират с учудване, разбирайки, че по църковните правила като действителен кръстник се вписва само едно лице. Този момент изправя днешните българи пред практически предизвикателства – как да съвместят ролята на втория кръстник/кръстница с църковната традиция?

Във всички описани особености на съвременното българско кръщение личат няколко практически нововъведения, които все още са в процес на развитие: въпросът за избора на кръстник, за участието в ритуала на втория кръстник, за даване на името на детето, което вече се избира от родителите – всички тези елементи са свидетелство за съвременна традиция, която все още не е наложила твърди предписания. Неизменна остава символиката на кръстника / кръстниците като втори родители и духовни наставници на детето.

Кръстниците, подобно както в миналото, и днес трябва да купят за детето две свещи, бяла кърпа, с която да се забърше лицето на детето, понякога кърпа за лице и сапун, нови дрешки, с които ще се облече кръщелникът в края на ритуала, както и обувки, но всичко зависи от региона и от личния поход. Във форумите не липсват

51 Вж. тема Избор на кръстници на bg-mamma.com (започната на 17.04.2011).

коментари с подробни списъци за закупуване на нужното по ритуала, като се добавят *Библия – може и адаптирано издание за деца и евентуално синджирче с кръстче или Богородица – зависи от пола на детето*⁵².

Прощъпулник

Към първите месеци от живота на детето фолклорната традиция включва други важни ритуали, сред които се откроява отбелязването на първите стъпки на детето. Доколкото кръщенето често се е извършвало непосредствено след раждането, именно *прощъпулникът (прощъпалник)* приемам като най-важния символ на отделянето на невръстното дете от майката и начало на индивидуалния му живот. В миналото за този ден обредната пита обикновено е била без украса или с изобразен крак върху нея [Колев 2000: 2011]. Вярвало се е, че дете, на което не е направен *прощъпулник*, цял живот ще се спъва и няма да се ожени [Дяков 2002: 42]. За да не става това, *прощъпулник* се организира, когато детето направи първите си стабилни крачки без чужда помощ. Честването на първите стъпки на детето е било задължителен ритуал, чието неспазване според традицията може да донесе много вреди [Седакова 2013: 229].

В днешни условия спазването на обичая се съсредоточава върху предричането на бъдещото занятие на детето, приготвянето на обредния хляб и организираното тържество. Същевременно в интернет можем да срещнем и твърдения, предполагащи по-строга регламентираност на събитието: *На първо място, ако наистина искаш да спазваш християнските канони, трябва да избереш понеделник, сряда или неделя, за да почетеш събитието. Според църковните вярвания това са добрите дни за *прощъпулник*.*⁵³ Изказвания като цитираното можем да тълкуваме като опит за придаване на допълнителен престиж на *прощъпулника*, като той бъде причислен към православната обредност.

Обредната пита обаче действително е имала специален ритуал на приготвяне [Огнянова 2003: 220] и консумиране [Арнаудов 1996: 710; срв. и Генчев 1985: 170]. Независимо от различните практики в отделните региони на България, ключовите моменти на обичая остават еднакви навсякъде – задължително е да има пита, която се разчупва, и предмети, чрез които детето избира бъдещото си занимание.

Днешните чествания на обичая на прохождането съхраняват голяма част от елементите на традиционния празник. Налице са обаче видими модификации в съвременен дух, но като цяло можем да потвърдим, че *прощъпулникът* е сред най-устойчивите български обичаи, свързани с новородени деца, пренесен в съвремието. Както в миналото, *прощъпулник* се празнува веднага след като детето започва да ходи без помощ. На практика не е важно колко стъпки може да изходи или пропълзи

52 Zvezdichkova (26.06.2008) към тема *Ще съм кръстница, какво е необходимо...* на bg-mamma.com (отг. 15).

53 teostefanova (1.04.2013), *Всичко за *прощъпулника**: <http://teostefanova.log.bg/article.php?article_id=147943>.

детето, а отдалечеността във времето на този празник от ритуалите непосредствено след раждането: *Прощъпалник се прави след като детето е проходило горе долу стабилно. Целта на обреда е детето да спре да пада. За това понякога се прави и на възрастни, които често падат.*⁵⁴ Често прощъпулник се прави от десетия месец до втората годинка в зависимост от това кога е проходило детето, но по-често съвпада с навършването на една годинка, като понякога родителите съчетават рождения ден с прощъпулника.⁵⁵ Колкото до времето на провеждане, изглежда, че най-устойчивата памет е той да бъде проведен в сряда или неделя, като повечето семейства предпочитат уикенда.

За прощъпулника днес задължително се прави погача. Тя се замесва от майката на детето, но ако тя не умее, купува се я или се изпича от друг член на рода. За някои съвременни майки няма никакво значение кой ще изпече питата или кога се прави празникът: *Според мене това с прощъпулника е само за да стане купон, а не че има някакво значение отнезия от детето предмет и професията след време.*⁵⁶ Редица подобни изказвания свидетелстват, че съвременният прощъпулник се възприема като повод за приятелско забавление без значение как ще протече самият ритуал. Немалко са и родителите, които филмират обичая и го предоставят за общ достъп в популярни канали като YouTube⁵⁷, а днес в България общи тържества за прощъпулник се организират и от някои общини.

Опитвайки се да реконструираме съвременното провеждане на обичая по информации, подавани в интернет от млади родители, можем да изведем следната картина: в деня на тържеството, когато всички са се събрали, питата се дава на човек, който ходи бързо. Той прави няколко крачки из дома, имитирайки тичане, стремейки се да не се спъва. Това се прави, за да расте детето пъргаво и сръчно и да не се спъва често като ходи.⁵⁸ След това на пода се постила бяло платно, бял чаршаф или по-голяма покривка, в чийто край се поставят предметите, символизиращи различните професии. Изпечената пита се търкулва по бялото платно и детето я гони. Когато то стигне до края, трябва да си избере един от тях (поякога с родителска помощ): *Търкулвате питката към подредените предмети, детето тръгва след питката и като стигне до предметите, първия, който хване, това ще му е поличбата. След това се черпите.*⁵⁹; *Търкулването на питката символизира*

54 .Ели. (16.07.2009) към тема *Прощъпулник – Кога се прави?* на bg-mamma.com (отг. 10).

55 Срв. различните коментари по тема *Прощъпулник???* на bg-mamma.com (започната на 30.08.2009).

56 mel76 (31.08.2009) към тема *Прощъпулник???* на bg-mamma.com (отг. 23).

57 Към октомври 2015 г. търсенето в Youtube на *прощъпулник* дава над 1000 резултата, без да броим изписванията на термина на латиница. При описанието на ритуала по-долу отчитам и видеоматериалите от Youtube.

58 мама Сиси (17.08.2011), *Прощъпулник – традиция и обичаи*: <<http://maimunka.org/2011/08/прощъпулник-традиция-обичаи>>

59 Valka (25.07.2006) към тема *Прощъпулник – кога и какво се прави* на bg-mamma.com (отг. 3).

пътя на детето, ако питката гладко се търкаля, така и на малкия да му е гладко ходенето.⁶⁰

Изборът на предмети, означаващи бъдещите занимания на детето, разбира се, днес зависи изключително от въображението и желанията на родителите. Те предварително трябва да са установили кой предмет каква професия ще символизира, а не да импровизират след като мъникът вече е избрал предмета. Същият блогър предлага собствена класификация на най-популярните предмети и символизираните от тях професии: книга – учен, учител, писател; химикал – писател, журналист; игла, кука, конец – шивач, моделиер; компютърна мишка или клавиатура – компютърен специалист; дреха – дизайнер, стилист; кубче – архитект, строител; спринцовка, слушалки, термометър – лекар, медицинска сестра; утвъртка – техник, инженер; ножица, гребен – фризьор; топка – футболист, спортист; черпак – готвач, кулинар; вестник, тейфтер – журналист, репортер; играчка – актьор; касета, диск, китара – музикант; портфейл – банкер, финансист, бизнесмен; фотоапарат, снимка – фотограф; бижу – бижутер, модел; международен паспорт – дипломат⁶¹.

На практика родителите избират да поставят пред детето далеч по-малко предмети. От форумите проличава, че най-честите такива символи са книга, компютърна мишка, вестник, химикалка и фотоапарат. В момента, в който детето избира един предмет, настъпва кулминацията на ритуала. По време на протичането му гостите живо коментират какъв ще бъде изборът на детето, като понякога могат да го подканват да се насочи в определена посока или да избере конкретен предмет.

С прощъпулника приключва и периодът, който според мен най-безспорно разграничава обредите и практиките за новородено от тези за малките деца. Решаващ в случая е символичният момент на самостоятелното движение (било то пропъзляване или прохождане), който означава най-напред физическо отдалечаване от майката, а с това и началото на собствен живот на детето. Неслучайно именно прощъпулникът съчетава отделянето от родителя с гадаенето за бъдещото занимание на детето.

Изводи: фолклорните практики в огледалото на интернет форумите

Проведеното от мен изследване позволява да се обобщи, че отношението на младите българи към традициите, свързани с раждането и първите месеци от живота на детето, е разнообразно и нееднозначно. Изворите, извлечени от интернет форуми, любителски и професионални сайтове, показват изключително пъстра картина на възприемане на фолклорните практики. Сред най-важните обобщения на наблюдаваните тенденции си струва да открием следните:

- фолклорната традиция в качеството си на белег за народностна идентичност продължава да се радва на особено висок престиж сред съвременните българи;

60 мама Сиси (17.08.2011), *Прощъпулник – традиция и обичаи*: <<http://maimunka.org/2011/08/прощъпулник-традиция-обичаи>>

61 Пак там.

- паметта, отношението и интерпретирането на обичаите, свързани с новородени и малки деца, зависят изключително от устни предания и практики, наследени от родители и по-възрастни роднини и приятели;
- когато такава памет е разколебана или липсваща, младите родители охотно си набавят нужната информация от интернет, много често чрез отваряне на нови теми в популярните форуми за бъдещи майки;
- научните фолклористични изследвания на практика не оказват почти никакво влияние върху интернет потребителите, когато те аргументират своите знания или постъпки по отношение на народните обичаи;
- при почти всички разглеждани обреди е налице избиращият подход към традицията: част от старите обичаи се възприемат с желание да бъдат следвани по възможност дословно, друга част се възприема частично или със собствени модификации, а трета директно се отхвърля като непригодна или необоснована в съвременните условия;
- в огромна част от случаите днешните българи търсят, интерпретират и възприемат формалната страна на обичаите, без да вникват в смисъла и функциите на даден фолклорен обред;
- обредите, които най-безпроблемно съхраняват своята жизненост в съвременното, се възприемат главно заради тяхната привлекателна символика (често пригаждана към днешните условия) и естетическа стойност;
- популярните днес обреди изглеждат привлекателни или заради своя магически предпазен характер, или поради възможността за организиране на общностно празненство (в роднински или по-широк приятелски кръг);
- следването на фолклорните обичаи се възприема като знак за потвърждаване на българската етнокултурна идентичност и в много по-малка степен като израз на религиозност или придържане към християнската обредност;
- спазването на класически обичаи от съвременните българи често се прави с уточнението, че родителите са рационално и критично мислещи хора, следващи *здравия разум*. В това се открива и парадоксалност, доколкото голяма част от възприеманите традиции съдържат редица суеверни елементи.

Сред най-известните обичаи и ритуали, свързани с новородено и малко дете, българите съхраняват изпичането на обредни хлябове за различни етапи от жизнения цикъл на детето, носенето на амулети и правенето на прощъпулник. В същото време някои семейства продължават да се осланят на поверието, че бременността трябва да се пази в тайна от околните, докато не стане видима. Друга частично съхранена практика е новороденото да не излиза от дома си до четиридесетия ден от раждането.

Общият извод от представените наблюдения е, че днес, във второто десетилетие на XXI век традициите, свързани с новородено и малко дете, представляват амалгама от автентични фолклорни ритуали и модерни практики, предоставящи поле за импровизации. Младите поколения са в състояние да се оттласкват от обичаите на предците или да ги приемат и защитават в личния си живот, но неизбежно за тях остава съобразяването и съизмерването със старината. В същото време събраните

данни позволяват да заключим, че дори най-строгото следване на фолклорните традиции днес ги е изменило съществено, защото те запазват главно формата си, а тяхната същност добива силни измерения на забавление.

БИБЛИОГРАФИЯ

(* достъп до всички интернет източници: 10.10.2015)

- Geneep 2006:** Geneep, A. *Obrzędy przejścia*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 2006.
- Myszka 2015:** Myszka, A. *Традиционни и съвременни български практики, свързани с раждане и отглеждане на новородено (въз основа на избрани текстове)*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem dra Kamena Rikeva. Lublin: Instytut Filologii Słowiańskiej, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 2015.
- Арнаудов 1996:** Арнаудов, М. *Очерци по българския фолклор*. София: АИ Проф. Марин Дринов, 1996.
- Вакарелски 1977:** Вакарелски, Х. *Етнография на България*. София: Наука и изкуство, 1977.
- Генчев 1985:** Генчев, С. *Семейни обичаи и обреди*. В: [кол.] *Етнография на България*. Т. 3, ред. С. Генчев. София, 1985.
- Дяков 2002:** Дяков, Т. *Общи бележки за българската фолклорна култура*, София: Сиела, 2002.
- Колев 2000:** Колев, Н. *Българска етнография (етнология)*. София: Gaberoff, 2000.
- Кузманова–Коцева 1983:** Кузманова, В., Коцева, Й. *Предания, легенди, пословици, гатанки*. В: *Българска народна поезия и проза*. Т. 7. София: Български писател, 1983.
- Маркова 2013:** Маркова, М. *Структура и организация на храненията на общността, свързани с новороденото и малкото дете*. В: *Етнографски проблеми на народната култура*. Т. 10. София: АИ Проф. Марин Дринов, 2013.
- Мороз 1989:** Мороз, Й. *Женски демонични образи в българския фолклор и вярвания*. С.: БАН, 1989.
- Огнянова 2003:** Огнянова, Е. *Традиции и празници в България*. София: Архимед –ТТ, 2003.
- Седакова 2013:** Седакова, И. *Балкански мотиви в езика и културата на българите*. *Раждане и съдба*. София: АИ Проф. Марин Дринов, 2013.
- Старева 2005:** Старева, Л. *Български обичаи и ритуали*. София: Труд, 2005.
- Старева 2007:** Старева, Л. *Български магии и гадания*. София: Труд, 2007.

ИНТЕРНЕТ ПОРТАЛИ НА ЕКСЦЕРПИРАНИТЕ ТЕКСТОВИ И ВИДЕО-МАТЕРИАЛИ:

www.gm-bg.com

www.az-jenata.bg

www.bg-mamma.com

www.btvnovinite.bg

www.bulgarianhistory.org

www.bulgaricus.com

www.dete.bg

www.forum.svatbata.bg

www.gustonews.bg

www.lifestyle.framar.bg

www.linemed.home.pl

www.maimunka.org

www.mamaibebe.com

www.moetodete.bg

www.po-krasivi.net

www.purvite7.bg

www.sanovnik.bg

www.semeistvo.rozali.com

www.teostefanova.log.bg

www.youtube.com

www.zavet-bg.com